

De weergave van de maatschappelijke ontwikkelingen is overigens in het algemeen volledig en correct. Toch enkele opmerkingen. De waardering van de sociaal-economische politiek van de jaren dertig—Colijn—(217-218) sluit minder goed aan op de niet onaanzienlijke correcties die de recentere economische historiografie (P. W. Klein, Joh. de Vries) heeft aangebracht in het beeld van een conservatief, economisch orthodox-liberaal tijdperk. Voor de periode na 1945 ontbreekt het begrip van de zogenaamde magische vijfhoek van doelstellingen der sociaal-economische politiek (372-373), waarin zich de samenhang en de dilemma's van de Keynesiaanse groei- en conjunctuurpolitiek manifesteren. Tot de historische studie van de sociaal-economische politiek hoort ook de confrontatie van de interne logica van — Colijnse, Keynesiaanse — beleidsconcepties met het feitelijke, vaak met de concepties strijdige, beleid en met de werkelijke sociaal-economische ontwikkeling.

Het boek is zeer rijk met rechtsbronnen en juridische en historische literatuur gedocumenteerd. Overigens ontbreken in economisch-historisch opzicht de nieuwe *AGN* en de studies van F. A. M. Messing en van R. T. Griffiths c. s. over de Nederlandse economie en economische politiek sinds 1945.

Hopelijk vindt Van Peijpes studie ruime ingang bij historici. Dit is geen obligate vriendelijkheid na uiting van kritiek. De tekst behandelt een centraal onderwerp en doet dit op brede, genuanceerde en erudiete manier. Het aangeboden analysemodel lijkt, hoewel het de tekst niet voldoende doordesemt, de moeite van het overwegen waard. Het boek is een *Fundgrube* waarin ook historici kunnen delven. De complexiteit van rechtsontwikkeling en maatschappelijke ambiance komt goed voor het voetlicht.

A. C. A. M. Bots

G. D. Larson, *Prelude to Revolution. Palaces and Politics in Surakarta, 1912-1942* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde CXXIV; Dordrecht: Foris Publications, 1987, xvi + 242 blz., f30,-, ISBN 90 6765 217 2).

Deze gedegen en uiterst gedetailleerde monografie behandelt de politieke ontwikkelingen in het semi-autonome Middenjavaanse vorstenland Surakarta in de laatste drie decennia van het Nederlandse koloniale bestuur. De nadruk valt op hetgeen zich afspeelde aan de twee vorstenhoven in dit gebied, de *kraton* van de sunan, trotse erfgenaam van de machtige Mataramse heersers die het de VOC zo lastig hadden gemaakt, en de *istana* (het paleis) van zijn nominale, maar uiterst zelfstandig opererende vazal, de Mangkunegoro. In nauwe samenhang met deze intriges en hofkabale passeren de ontwikkelingen binnen de elite van Surakarta en hun bijdrage aan de nationalistische beweging de revue. Slechts zijdelings komen de zaken in het aanpalende vorstenland Yogyakarta ter sprake. Evenmin wordt diep ingegaan op de sociaal-economische ontwikkelingen in Surakarta die het politieke gebeuren bepaald niet onberoerd hebben gelaten.

Daarmee is zowel de kracht als de zwakte van Larsons werk aangegeven. Hij schetst een zeer nauwgezet beeld van het optreden van de zelfbestuurders (in de Engelse tekst naar mijn mening minder gelukkig tot 'self-governors' omgedoopt) en van de talloze prinses en Javaanse hofgroten (de 'ningrats'), hun onderlinge ruzies enz. De centrale these van Larsons boek is, dat de Nederlanders, gedreven door het ethische ideaal, hun invloed in Surakarta wilden versterken om hervormingen door te voeren die afbreuk dreigden te doen aan de macht van de zelfbestuurders of hetgeen daarvan nog reesterde. Niet onbegrijpelijk kwamen dezen hiertegen in verzet.

Bij dit verzet maakten zij dankbaar gebruik van het machtige wapen dat de opkomst van de nationalistische beweging al spoedig bleek te zijn. Zo weet Larson aannemelijk te maken, dat de kraton van de sunan nauw betrokken is geweest bij het ontstaan van de Sarekat Islam in 1912 ('This royal connection may have been a large factor — perhaps the major factor — in the phenomenal growth of the S. I. in its early days and is a subject worthy of further research', 189) — waarmee zijn boek een uiterst nuttige aanvulling is op de dissertatie van Pieter Korver uit 1982 over de beginjaren van deze massabeweging. Ook gaat hij uitvoerig in op de nauwe betrekkingen die zich tussen de hofhouding en die andere proto-nationalistische beweging, de Boedi Oetomo, ontwikkelden, vooral in de jaren twintig. Op deze punten vormt de studie van Larson een waardevolle bijdrage tot de recente historiografie van Indonesië, een bijdrage die des te meer waardering verdient waar hij op onberispelijke wijze gebruik heeft gemaakt van het aan zijn onderzoek ten grondslag gelegde Nederlandse bronnenmateriaal. Toch kan men zich afvragen of niet ook een iets minder gedetailleerde schildering van al deze prinselijke *faits et gestes* voldoende was geweest. Tenslotte leidde immers alles tot niets, zoals de auteur zelf op bladzijde 187 met enige berusting concludeert: 'all of this activity and marshaling of support was undone largely by the same factor that had originally led to the decline and division of Mataram — a badly divided aristocracy'.

Het is mede de bedoeling van de auteur geweest door zijn studie duidelijk te maken waarom de sultan van Yogya zich in 1945 en daarna zo glorieus wist te handhaven, terwijl de beide zelfbestuurders van Surakarta al aan het begin van de Indonesische revolutie zo smadelijk werden terzijde geschoven. Veel verder dan de verklaring dat de sultan van Yogya uit beter hout was gesneden dan zijn Solose collega's komt Larson echter niet. Wel maakt hij duidelijk hoe de lange regering van Pakubuwono X (1893-1939) in zekere zin fataal voor zijn opvolgers heeft uitgewerkt. Niet alleen wist hij de Nederlandse bestuursambtenaren met zijn aspiraties en reizen als 'keizer' van Java danig te irriteren, door zijn zetelvastheid belette hij hen gebruik te maken van de beproefde tactiek om bij een troonwisseling de Nederlandse macht te vergroten door de opvolger aan nieuwe, beperkender, voorwaarden te binden. Toen die gelegenheid na bijna een halve eeuw dan eindelijk kwam, wilde men de schade wat al te gretig inhalen. De nieuwe susuhunan was niet alleen een met zorg gekozen zwakke figuur, maar werd ook van zijn laatste machtsmiddelen beroofd. Voor zo'n Nederlandse marionet viel het van Indonesische zijde moeilijk enige achting op te brengen. Ook in dit geval zou de rekening de Nederlanders na de oorlog worden gepresenteerd.

Toch wreekt zich juist hier de lacune die ik al aan het begin van deze bespreking signaleerde. Voor een beter begrip van de politieke situatie in de vorstenlanden, is een uitvoerige analyse van de economische ontwikkeling die dit gebied doormaakte onmisbaar. De vorstenlanden waren immers ook een centrum van Westerse ondernemingslandbouw bij uitnemendheid. De feodale toestanden die er heersten boden een ruim arbeidsveld voor menige winstbeluste planter. Zo ergens op Java dan liet zeker in Surakarta de toestand van de landbouwende bevolking alles te wensen over. Weliswaar is Larson zich wel bewust van het belang van de economische factor en van de Nederlandse pogingen om door een grootschalige landhervorming in de feodale toestand die op het platteland bestond verbetering te brengen, maar hij graaft hier niet al te diep, zeker niet naarmate zijn verhaal verder vordert. Zo gaat hij nauwelijks in op de invloed van de grote economische crisis aan het begin van de jaren dertig. Toch zou juist hier wel eens de sleutel kunnen liggen tot de agrarische massabeweging die zich in deze jaren zowel in Solo als Yogya manifesteerde — zij het in Yogya met aanmerkelijk meer succes voor de regerende bovenlaag dan in Surakarta — en tot de na-oorlogse gebeurtenissen. De studie van padiveld en politiek in Surakarta in deze jaren moet dan ook nog geschreven worden!

Overigens zou dit verdienstelijke boek aan kwaliteit hebben gewonnen als de auteur iets minder kwistig was geweest met zijn citaten uit secundaire bronnen en vooral zich ook minder schoolmeesterachtig had betoond bij de beoordeling van anderen die vóór hem over dit onderwerp schreven. De denk dan met name aan het weinig faire oordeel dat Larson op pagina 49 velt over het werk van Akira Nagazumi over de Boedi Oetomo: *The Dawn of Indonesian Nationalism* uit 1972. Het oordeel van Larson ('aratherpedestrian account') lijkt zich hiertegen hemzelf te keren!

C. Fasseur

A. Dercksen en L. Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland, 1914-1970* (Amsterdam-Meppel: Boom, 1987, 269 blz., f35,-, ISBN 90 6009 754 8).

Deze studie handelt over het bestrijden van onmaatschappelijkheid via het heropvoedingswerk onder gezinnen die zich niet volgens de heersende normen en waarden gedroegen. Die normen zijn echter nooit expliciet geformuleerd. De min of meer op common sense gebaseerde criteria voor onmaatschappelijk gedrag hadden met name betrekking op het arbeidsgedrag van de man en op de wijze van huishouden door de vrouw. Als juist arbeidsgedrag werd tot in de jaren zestig een werkzaam bestaan gezien en het zich houden aan de gezagsregels op de arbeidsplek. De vrouw diende het huishouden ordelijk en sober te bestieren en de kinderen op te voeden tot nette burgers. Dit normenstelsel was geënt op de ideeënwereld van de bourgeoisie. Merkwaardig is dat hiervan afwijkend gedrag alleen gezien werd bij mensen in de onderste lagen van de samenleving. Afwijkend gedrag bij de hogere standen werd niet als een bedreiging van de harmonische orde binnen de samenleving beschouwd. Het zogenaamde beschavingsoffensief van de burgerij richtte zich dan ook naar beneden, naar de onderste sporten van de maatschappelijke ladder.

Waren arbeidsgedrag van de man en wijze van de huishouding doen door de vrouw de primaire normen, daarnaast bestonden nog andere criteria waarop men in maatschappelijk gedrag kon afwijken. Het handelde dan om alcoholmisbruik, onzedelijkheid, criminaliteit en kinderverwaarlozing.

Tot in de jaren zestig had men vrijwel geen oog voor sociaal-economische omstandigheden als primaire factor voor onmaatschappelijkheid. De oorzaken van afwijkend sociaal gedrag werden allereerst bij het individu zelf en bij de gezinnen gezocht. Door heropvoeding wilde men hen dwingen zich aan te passen aan de heersende normen. Pas toen sedert het midden van de jaren zestig een diepgaande mentaliteitsverandering het algemeen geldend waardenpatroon ging aantasten, schoven de criteria voor onmaatschappelijk gedrag naar de achtergrond. Het maatschappelijk werk werd als betuttelend niet meer geaccepteerd, zodat het specifieke heropvoedingswerk wel moest verdwijnen. Men ging nu spreken van kansarmen. Dit is niet alleen een ander woord, maar geeft aan dat de oorzaak van het zogenaamd onmaatschappelijk gedrag niet primair bij individu en gezin werd gezocht, maar in tekortkomingen van de samenleving zelf. Kortom, er heeft een grote omslag in denken plaatsgevonden. Tegenwoordig wordt de term onmaatschappelijk niet meer als een stigma voor individu en gezin gebruikt. Het hier besproken boek eindigt dan ook terecht met het jaar 1970. Hoewel het jaartal niet te precies genomen moet worden, is wel correct dat rond die tijd de omslag plaatsvond. In plaats van te